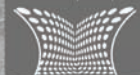

Πανεπιστημιακές
Εκδόσεις Κύπρου

Heinz A. Richter

Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ

Heinz A. Richter

Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ

Μετάφραση:

Ελίζα Παναγιωτάτου

Φανή Γαϊδατζή

Άννα Μαρκουλιδάκη

ΑΘΗΝΑ
ΙΟΥΛΙΟΣ 2009

Επιμέλεια έκδοσης: Ευδοκία Πρασίνου
Επιστημονική επιμέλεια: Νικηφόρος Σταματάκης
Σχεδιασμός - Σελιδοποίηση: Χρυσούλα Κεζέπη
Σχεδιασμός εξωφύλλου: Κώστας Χουκουλής

Φωτογραφία εξωφύλλου: © BETTMAN/CORBIS/APEIRON PHOTOS

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι κατά το Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Copyright© 2009 **Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κύπρου**
για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο

Ηλεκτρονική Έκδοση • Νοέμβριος 2012
σε συνεργασία των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κύπρου
και του Γραφείου Εκδόσεων, Τομέας Διεθνών Σχέσεων και Προβολής,
Υπηρεσία Έρευνας και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Συντονισμός: Έλενα Αυγουστίδου-Κυριάκου
Σελιδοποίηση: Μαρία Γαβριήλ

ISBN 978-960-19-0456-6

Περιεχόμενα

- Εισαγωγή 7
- Η Ελλάδα στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο
*Κατάκτηση – Κατοχή – Συνεργασία με τον κατακτητή –
Αντίσταση – Εξορία – Απελευθέρωση και Εμφύλιος* 19
- Ρούπελ: Μύθος και πραγματικότητα 55
- Οι συνέπειες των επιχειρήσεων Marita και Merkur (Ερμής)
στην έναρξη της επιχείρησης Barbarossa 67
- Ο Λαντς, ο Ζέρβας και οι σύνδεσμοι των Βρετανών 113
- Γεώργιος Δημητράκος
Αντιστασιακός, Ανθρωπιστής, Ευρωπαίος 179
- Η σοσιαλδημοκρατική αντίσταση στην κατεχόμενη Ελλάδα:
Ο Γκέοργκ Έκερτ και η ομάδα του 283
- Η ΡΑΦ και τα ΔΕΚΕΜΒΡΙΑΝΑ 335
- Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ) 1944-1947:
Από μαζικό κόμμα σε κόμμα στελεχών 369

- Στρατιωτικές επεμβάσεις στην Ευρώπη
*Πριν από, κατά τη διάρκειά του,
και μετά τον Ψυχρό Πόλεμο* 391
- Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας και η Κομμουνιστική
Διεθνής 421
- Η Επίθεση στην Κόνιτσα 473
- Εις μνήμην της Μάριον Σαράφη 487
- Βιβλιογραφία 509

Εισαγωγή

Ο αναγνώστης αυτής της συλλογής, ενός μέρους των μελετών μου, με θέμα την σύγχρονη ελληνική ιστορία αναμφίβολα αναρωτιέται γιατί επέλεξα ειδικά την Ελλάδα και την Κύπρο ως αντικείμενο της έρευνάς μου τα τελευταία σαράντα έτη. Η απάντηση είναι σχετικά περίπλοκη. Η αρχή έγινε με τα μαθήματα του Gustav Schwab για τους μύθους και τους θρύλους της κλασικής αρχαιότητας, τα οποία παρακολουθούσα με πάθος στα οκτώ μου χρόνια. Στη συνέχεια μού ξύπνησε το ενδιαφέρον για την ιστορία της Αρχαιότητας στο πλαίσιο των σχολικών μαθημάτων στο Humanistisches Gymnasium. Ο καθηγητής μας της ιστορίας Rauchhaupt (*καπνοκέφαλος*), τον οποίο αποκαλούσαμε χαϊδευτικά Qualmschaedel (*ντουμανιάζω-κρανίον*), μας καλλιέργησε τον ενθουσιασμό για τον αρχαίο κόσμο και ξύπνησε στον καθένα μας τη λαχτάρα να επισκεφτούμε τις πόλεις του κλασικού κόσμου. Σ' αυτά προστέθηκε η μελέτη του έργου των αρχαίων συγγραφέων και η πρόσληψή τους από τους γερμανούς και ευρωπαίους σύγχρονους συγγραφείς, που γέννησε την επι-

θυμία να επισκεφτούμε τη γη των Ελλήνων όχι μόνο με την ψυχή, όπως είχε κάνει ο Γκαίτε.

Το 1959 ήρθε η στιγμή να πραγματοποιηθεί αυτή η επιθυμία. Κατέβηκα με μία μηχανή (98cc, 3PS) την Αδριατική, έκανα τον κύκλο της Αλβανίας, και όταν βρισκόμουν λίγα μόνο χιλιόμετρα από το φυλάκιο των Ευζώνων έσπασε ο σκελετός της μηχανής μου. Από κει και κάτω συνέχισα το ταξίδι μου με ωτοστόπ και με τα πόδια έχοντας στενή επαφή με τον πληθυσμό. Η επικοινωνία μας γινόταν κυρίως σε μία γλώσσα που θα μπορούσα να ονομάσω στα ελληνικά ως «κατοχικά», δηλ. την πρωτόγονη γλώσσα της κατοχής. Έτσι η πρώτη μου ελληνική λέξη ήταν «έξτρα πρίμα» και τα παιδιά ονομάζονταν φυσικά «πίκολι» και η χαλασμένη μου μηχανή ήταν «καπούτ». Μετά την επίσκεψή μου στη Θεσσαλονίκη ο επόμενος στόχος μου ήταν τα Ιωάννινα, μία πόλη που έπρεπε να δω οπωσδήποτε, γιατί εκεί είχε διαδραματιστεί μία περίφημη σκηνή από το μυθιστόρημα του Δουμά «Κόμης Μοντεχρήστος».

Τότε το μοναδικό σημείο επικοινωνίας μεταξύ ανατολής και δύσης προς την Ήπειρο ήταν η διάβαση της Κατάρας μέσω Καλαμπάκας. Όμως ήθελα να φτάσω εκεί απευθείας από την Έδεσσα και έκανα τη διαδρομή και με τα πόδια, διασχίζοντας την Πίνδο μέσα από *μονοπάτια*. Σε πολλά χωριά είδα ίχνη από τον πόλεμο και όταν ρώτησα σχετικά τους κατοίκους μου απάντησαν ότι προέρχονταν από τους Ιταλούς, τους Γερμανούς, τους κομμουνιστές ή τους εθνικιστές. Τότε ήξερα ότι η Ελλάδα στο Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο βρισκόταν υπό την κατοχή των δυνάμεων του Άξονα, αλλά δεν είχα ακούσει τίποτα για τον ελληνικό Εμφύλιο. Γι' αυτόν δεν ήταν τίποτα γνωστό στη Γερμανία της μεταπολεμικής εποχής, στον κόσμο στον οποίο μεγάλωσα. Οι σχεδόν τέσ-

σερις εβδομάδες πεζοπορίας μέσω της βόρειας Πίνδου υπήρξαν μία αξέχαστη εμπειρία.

Όταν έφτασα στην Αθήνα μερικές εβδομάδες αργότερα, επισκέφτηκα φυσικά την Ακρόπολη και άλλα μέρη της αρχαιότητας, αλλά με μεγάλη μου έκπληξη διαπίστωσα πως στο μεταξύ είχε αρχίσει να με ενδιαφέρει πολύ περισσότερο η σύγχρονη Ελλάδα. Αυτά που είχα ακούσει στην περιπλάνησή μου στα χωριά και στις κωμοπόλεις με είχαν συναρπάσει τόσο πολύ, ώστε υποσχέθηκα στον εαυτό μου να ασχοληθώ περισσότερο με αυτόν τον κόσμο, αν μου δινόταν η κατάλληλη ευκαιρία.

Από το 1963 ως το 1967 σπούδασα ιστορία στο πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης, πολιτικές επιστήμες, αγγλική και αμερικανική φιλολογία. Λίγο πριν τις εξετάσεις των υποψήφιων μεταπτυχιακών φοιτητών παρακολούθησα ένα σεμινάριο με θέμα τις «Επιπτώσεις των διασκέψεων της Γάλτας και του Πότονταμ στα ευρωπαϊκά κράτη». Όσοι συμμετείχαμε έπρεπε να κάνουμε μία διάλεξη με θέμα ένα ευρωπαϊκό κράτος, και εγώ θεώρησα πως αυτή ήταν η ευκαιρία να εκπληρώσω την υπόσχεση που είχα δώσει στον εαυτό μου και δήλωσα ως θέμα της διάλεξής μου την Ελλάδα. Η διάλεξή μου στο σεμινάριο ήταν η πρώτη μου προσπάθεια να προσεγγίσω επιστημονικά την ιστορία της Ελλάδας.

Στην έρευνα της βιβλιογραφίας διαπίστωσα πως τα επιστημονικά βιβλία που είχαν γραφτεί τότε για τη σύγχρονη Ελλάδα μετριούνταν στα δάχτυλα του ενός χεριού. Οι ελάχιστες σελίδες για τα γεγονότα του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου πρόσφεραν περιορισμένες πληροφορίες και δεν γινόταν σχεδόν καμία αναφορά στον Εμφύλιο. Έχω κρατήσει το κείμενο της διάλεξης που είχα δώσει τότε στο σεμινάριο, και πρέπει να πω πως επρόκειτο για ένα τυπικό, αφελές δείγμα της εποχής του Ψυχρού πολέμου με

σαφείς εικόνες του εκθρού: όλα τα δεινά του κόσμου προέρχονταν από τον κομμουνισμό, και μόνο η Αμερική μπορούσε να σώσει τον κόσμο. Ήταν εκείνη η εικόνα της ιστορίας που πρόβαλλε τότε η επίσημη προπαγάνδα και στην Ελλάδα

Μετά τις εξετάσεις ο επιβλέπων καθηγητής μου R. von Albertini συμφώνησε με την πρότασή μου η διατριβή μου να έχει θέμα την ιστορία της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Για να μπορώ να κάνω την έρευνά μου στην ίδια τη χώρα, υπέβαλα την αίτηση του 1967 στο DAAD για τη χορήγηση υποτροφίας στα πλαίσια ενός προγράμματος εκπαιδευτικών ανταλλαγών, η οποία δινόταν εκείνα τα χρόνια για ένα χρόνο με βάση μια συμφωνία των υπουργείων πολιτισμού της Ελλάδας και της Γερμανίας. Λίγο πριν την έγκριση της υποτροφίας, έγινε το στρατιωτικό πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου, κι έτσι βρέθηκα να είμαι επισήμως υπότροφος της «εθνικής κυβερνήσεως». Οι εκδηλώσεις πληροφόρησης και διαμαρτυρίας που άρχισαν αμέσως μετά το πραξικόπημα καθώς και τα teach in, όπως ονομάζονταν τότε, από έλληνες συμφοιτητές με τη συμμετοχή μας από τη μία πλευρά και η καλή μας δημοκρατική μετεκπαίδευση μας έκαναν να απεχθανόμαστε –τουλάχιστον θεωρητικά- την εγκαθίδρυση της δικτατορίας και του φασισμού. Δεν είχα ιδέα τι σήμαινε πραγματικά να βιώνεις στην πράξη το φασισμό.

Το Σεπτέμβριο του 1967 ήρθα στην Αθήνα. Οι πρώτες επαφές που είχα ήταν με πρόσωπα που προέρχονταν από τους γερμανόφιλους κύκλους που οι περισσότεροι μιλούσαν πολύ καλά γερμανικά. Μου άνοιξαν το δρόμο, με έφεραν σε επαφή με πρώην πρωταγωνιστές των γεγονότων και προσπάθησαν να μου επιβάλουν την άποψή τους για το παρελθόν. Σιγά σιγά ανακάλυψα ότι η παλαιότερη γενιά των κωνσταντινικών και η μεταγενέστε-

ρη συχνά είχαν υπάρξει συνεργάτες του καθεστώτος, και η νεότερη επρόσκειτο στη χούντα. Αμέσως συνειδητοποιήσα ότι από αυτή την ομάδα δεν μπορούσα να έχω καμία αντικειμενική πληροφορία για την ελληνική αντίσταση στο Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και ζήτησα βοήθεια από τον τότε τακτικό καθηγητή Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας στο πανεπιστήμιο της Αθήνας Απόστολο Δασκαλάκη. Όταν του έδωσα τη συστατική επιστολή από το πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης, στην οποία παρακαλούνταν να στηρίξει το σκοπό μου μού απάντησε πως δεν ήταν σε θέση να το κάνει: η σύγχρονη ιστορία δεν υπήρχε καν ως διδακτικό αντικείμενο στο Πανεπιστήμιο. Η πρόθεσή μου ήταν μη επιστημονική. Οποιαδήποτε περίοδος, πιο πρόσφατη των πενήντα ετών, ανήκε στην τρέχουσα πολιτική. Παραμέρισε την αντίρρησή μου ότι στην Ευρώπη υπήρχε διαφορετική αντίληψη για το θέμα: οι Ευρωπαίοι έκαναν λάθος.

Τον πρώτο καιρό μάς καλούσαν συχνά και θυμάμαι πολύ καλά μία πρόσκληση στο τεράστιο διαμέρισμα μιας οικογένειας εφοπλιστών στο Κολωνάκι. Στην ιδιαίτερη συζήτηση με τις κυρίες που βρίσκονταν εκεί τους μίλησα για το όνειρο μιας ενωμένης Ευρώπης. Οι κυρίες άκουγαν το λογύδριό μου υπομονετικά και, όταν τελείωσα, η οικοδέσποινα είπε πως η ιδέα μου για την ενωμένη Ευρώπη ήταν πολύ ωραία. «Όμως πώς θα συμμετέχουμε εμείς οι Έλληνες; Όταν εμείς χτίζαμε την Ακρόπολη, οι Δανοί ας πούμε – από ευγένεια δεν είπε οι Γερμανοί- γύριζαν με αρκουδοτόμαρα και έμεναν σε σπηλιές. Αν ήταν να δημιουργηθεί μία ενωμένη Ευρώπη τότε θα έπρεπε να έχει ελληνική ηγεσία». Με τον καιρό έμαθα να προσπερνάω γελώντας αυτές τις ασήμαντες εκρήξεις στενόμυαλης εθνικής συνείδησης. Ήταν άλλη μία πινελιά στον καμβά της πολιτικής της Ελλάδας.

Κατάλαβα ότι έπρεπε να ερευνήσω με δική μου πρωτοβουλία. Στην Εθνική Βιβλιοθήκη ανακάλυψα ότι η περιορισμένη βιβλιογραφία που υπήρχε σχετικά με την Αντίσταση είτε δεν ήταν προσβάσιμη στο κοινό είτε είχε εξαφανιστεί. Κάποιος με ενημέρωσε ότι χρειάζομαι μία ειδική άδεια από το Γραφείο Λογοκρισίας. Όταν επισκέφτηκα τον επικεφαλής της υπηρεσίας Ευταξία έζησα από πρώτο χέρι τον τρόπο που λογοκρινόταν ο τύπος. Από τις επαφές μου με έναν πρώην πανεπιστημιακό στη Γερμανία ονόματι Τσάκωνα, ο οποίος συμμετείχε στο Υπουργικό Συμβούλιο και ήθελε να μου δείξει το κύρος του, έμαθα πώς λειτουργούσαν τα πράγματα στη χούντα από τα μέσα. Αντιθέτως, ο διευθυντής της Βιβλιοθήκης της Βουλής, Αλκιβιάδης Προβατάς, αποδείχτηκε ιδιαίτερα πρόθυμος να βοηθήσει. Η βιβλιοθήκη που διεύθυνε δεν είχε *εκκαθαριστεί* ακόμα από «αντεθνικά βιβλία» και μου πρόσφερε ελεύθερη πρόσβαση στη βιβλιοθήκη. Μου επέτρεψε μάλιστα να παίρνω μαζί μου «αριστερά» βιβλία (μεταξύ άλλων και βιβλία του Καθηνιώτη), για να μπορέσω να τα φωτογραφίσω σε μικροφίλμ στο σπίτι μου.

Επειδή η εμφάνιση των φιλμ σε κάποιον φωτογράφο θα προκαλούσε την ανάμειξη της ΚΥΠ, εμφάνισα τα φιλμ ο ίδιος με τη βοήθεια του εξοπλισμού για την εμφάνιση των φωτογραφιών που είχα φέρει μαζί μου από τη Γερμανία. Έπειτα τα έτοιμα φιλμ κρέμονταν για να στεγνώσουν στο σοκινί της μπουγάδας στη μικροσκοπική κουζίνα του διαμερίσματός μας στο Παγκράτι. Αυτό είχε αποτέλεσμα ο θυρωρός μας να αρχίσει να ρουφιανεύει. Μετά την επιστροφή από τις διακοπές μας στην Πελοπόννησο πληροφορηθήκαμε από τους φοιτητές συγκατοίκους μας ότι μας είχε καρφώσει στην αστυνομία και πως είχαν έρθει να μας ανακρίνουν και να ερευνήσουν το διαμέρισμά μας. Καθώς απουσιά-

ζαμε, έφυγαν αναγκαστικά άπρακτοι, όχι πάντως χωρίς να πουν προηγουμένως στους ενοίκους φοιτητές ότι ήμασταν επικίνδυνοι πράκτορες της Ανατολικής Γερμανίας. Αυτή και κάποια άλλη προηγούμενη προειδοποίηση, ότι η ΚΥΠ ενδιαφερόταν για μας, μας έκαναν να επιταχύνουμε κάπως την αναχώρησή μας.

Ένας από τους σημαντικότερους συνομιλητές στις αρχές ήταν ο δημοσιογράφος Κωνσταντίνος Βιβολίνης του Ελεύθερου Κόσμου, ο οποίος αργότερα έγινε υπουργός Τύπου της κυβέρνησης της χούντας. Προσπάθησε να με κρατήσει στο δρόμο της πολιτικής αρετής και να εμποδίσει με όλες του τις δυνάμεις τη μίανση της σκέψης μου από τις αριστερές ιδέες. Όταν ρώτησα για τον υπαρχηγό του ΕΔΕΣ, Κομνηνό Πυρομάγλου, τον οποία γνώριζα από τη βιβλιογραφία, μου απάντησε ότι ήταν ένας *παλιάνθρωπος και κομμουνιστής*. Επειδή τότε οι κομμουνιστές βρίσκονταν είτε στην εξουσία στο εξωτερικό είτε εκτοπισμένοι σε ένα νησί-φυλακή στο Αιγαίο, μου κίνησε την περιέργεια να γνωρίσω ένα κομμουνιστή που ήταν ελεύθερος και του τηλεφώνησα.

Στην πρώτη μας συνάντηση αποδείχτηκε ένας ειλικρινής δημοκράτης και εκ πεποιθήσεως ευρωπαίος με αριστερές φιλελεύθερες ή σοσιαλδημοκρατικές τάσεις. Ήταν ο μόνος ο οποίος τότε δεν προσπάθησε να μου κάνει πολιτική κατήχηση ή να μου επιβάλει την αντίληψη του για τον κόσμο. Καταλάβαινες εύκολα ότι είχε υπάρξει παλαιότερα ένας εξαιρετος δάσκαλος, γιατί το μόνο που μου ζήτησε ήταν να απαντήσω στην έρευνά μου σε συγκεκριμένα ερωτήματα. Για να απαντήσω στις ερωτήσεις του χρειάστηκε να επεξεργαστώ όλο και βαθύτερα στην ελληνική πολιτική και τον πολύπλοκο ιστό της.

Με τις ερωτήσεις του με βοήθησε να μάθω σιγά σιγά να σκέφτομαι «ελληνικά», π.χ. από τη μία πλευρά να διακρίνω τον υπο-

κείμενο πελατειακό χαρακτήρα του ελληνικού πολιτικού συστήματος και από την άλλη πλευρά να συλλαμβάνω τη συνεπακόλουθη αλληλεπίδραση και την αλληλεξάρτηση στα διάφορα πολιτικά επίπεδα. Συνειδητοποίησα ότι τα πολιτικά κόμματα της Ελλάδας ήταν πελατειακοί σύνδεσμοι και όχι κόμματα προγραμμάτων, τα οποία τελικά διατηρούσαν τη συνοχή τους με τα ρουσφέτια. Αυτό διέκρινε θεμελιωδώς τον πολιτικό πολιτισμό της Ελλάδας από τον δυτικοευρωπαϊκό: έπρεπε να προσέχει κανείς να αποφύγει να προβάλει τυχόν δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα και αντιλήψεις στην περίπτωση της Ελλάδας. Μόνο αν κάποιος ερμήνευε τις ιστορικές εξελίξεις στην Ελλάδα με βάση τους ισχύοντες κανόνες στη χώρα, θα προέκυπτε η αρμόζουσα εικόνα. Συγχρόνως κατανοούσα ότι πελατειακές σχέσεις δεν υπήρχαν μόνο στην εσωτερική αλλά επίσης στην εξωτερική πολιτική. Η Ελλάδα από την εποχή της ανεξαρτησίας της ήταν ένα κρατίδιο αρχικά στα πλαίσια του δόγματος Τρούμαν του 1947 βρετανικό προτεκτοράτο και κατόπιν αμερικανικό.

Φυσικά συναντήθηκα και με άλλες προσωπικότητες, που έπαιξαν ρόλο την εποχή του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου. Μεταξύ αυτών κατείχε ιδιαίτερη θέση ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Τότε βρισκόταν σε κατ' οίκον περιορισμό, γεγονός που δεν με εμπόδισε να τον επισκεφτώ. Για ατελείωτους μήνες ήμουν ο μοναδικός άνθρωπος με τον οποίο είχε επαφή. Στην αρχή οι συζητήσεις μας είχαν το χαρακτήρα συνέντευξης, με σκοπό να πληροφορηθώ τη δραστηριότητά του στην Εγγύς Ανατολή. Αργότερα μέσα από τις συζητήσεις αναπτύχθηκε μία σχέση εμπιστοσύνης και φιλίας, που διάρκεσε ως το θάνατό του. Επειδή γνώριζε την εχεμύθειά μου, συνομιλούσε μαζί μου εντελώς ανοιχτά και με αυτόν τον τρόπο συνέβαλε στην ανάπτυξη από

μέρους μου μιας εγγύτερης αντίληψης της ελληνικής πολιτικής. Από τέτοιες επαφές δημιουργήθηκαν σχέσεις και φιλίες, οι οποίες διατηρήθηκαν για πολλά χρόνια και με βοήθησαν να αποκτήσω πληροφορίες οι οποίες ήταν απρόσιτες στους συνήθεις ιστορικούς.

Την εποχή της δικτατορίας των ναζί είχε υπάρξει αυτό που ονομαζόταν γερμανική ματιά, να γυρίζει κανείς το κεφάλι από την άλλη μεριά, για να ελέγξει αν υπήρχε κάποιος χαφιάς που κρυφάκουγε. Κάποτε ενώ επικρίναμε με έναν Έλληνα φίλο στα γερμανικά τη χούντα, σκώθηκε ένας άντρας, πέρασε από μπροστά μας λέγοντας στα γερμανικά: «Προσοχή στην εφημερίδα!». Πράγματι μερικά τραπέζια παραδίπλα καθόταν από ώρα ένας άντρας χωμένος σε μια εφημερίδα, ο οποίος παρίστανε πως ήταν αφοσιωμένος στο διάβασμα. Για καλή μας τύχη δεν καταλάβαινε τίποτα από όσα λέγαμε. Τέτοιες προειδοποιήσεις ήταν συχνές· ήταν μία απόδειξη για το θάρρος των Ελλήνων πολιτών, οι οποίοι είχαν παραμείνει απτόητοι από τη χούντα.

Η κρατική υποτροφία ήταν 3.000 δραχμές, ποσό που αντιστοιχούσε στη σύνταξη μιας χήρας. Επειδή με αυτά τα χρήματα έπρεπε να ζήσουμε δύο άτομα, μάθαμε γρήγορα πώς τα έφερναν βόλτα οι φτωχοί Έλληνες. Ψωνίζαμε στη λαϊκή αγορά κάθε εβδομάδα πάντα λίγα λεπτά πριν το τέλος της αγοράς. Αυτή η πολύτιμη εμπειρία με βοήθησε να αποκτήσω γνώσεις, που με βοήθησαν στην μετέπειτα ερμηνεία της ελληνικής σύγχρονης ιστορίας και να κατανοήσω πολλούς τρόπους συμπεριφοράς της ελληνικής αριστεράς.

Οι εμπειρίες που απέκτησα εκείνη τη χρονιά κάτω από το καθεστώς της χούντας μου έδωσαν τη δυνατότητα να κάνω το ξεκίνημα σε ένα ερευνητικό πεδίο, που είναι άγνωστο στον ιστο-

ρικό που διεξάγει έρευνα μόνο με βάση το υλικό των αρχείων. Στα ελληνικά αυτό λέγεται «έζησα τα γεγονότα από κοντά». Το ότι αυτό το σκληρό σχολείο ήταν καλό, μου το απέδειξαν οι θετικές αντιδράσεις των ελλήνων αναγνωστών, όταν κυκλοφόρησαν σε βιβλίο τα αποτελέσματα της έρευνάς μου το 1972 στα γερμανικά με τίτλο “Griechenland zwischen revolution und Konterrevolution 1936-1946”. Υπήρχαν φοιτητές που έμειναν μακριά από τα μαθήματά τους για να «ξεκοκαλίσουν» το βιβλίο, όπως μου είχε πει ο φίλος μου Επαμεινώνδας Τσούκας, που δυστυχώς δεν βρίσκεται στη ζωή. Όταν έναν χρόνο μετά την πτώση της χούντας το 1974 κυκλοφόρησε η ελληνική έκδοση με τίτλο «Δύο επαναστάσεις και αντεπαναστάσεις στην Ελλάδα 1936-1946» από τις εκδόσεις Εξάντας, οι αντιδράσεις υπήρξαν εξίσου ενθουσιώδεις. Η παρουσίαση στο Ινστιτούτο Γκαίτε και η συζήτηση που ακολούθησε, στην οποία συμμετείχαν πρώην πρωταγωνιστές από κάθε άλλοτε εχθρικό στρατόπεδο, ήταν ένα πρώτο μικρό βήμα στη συμφιλίωση των πρώην αντιπάλων. Η ελληνική έκδοση ήταν διαθέσιμη επί σχεδόν είκοσι χρόνια και είμαι υπερήφανος που άφησε το αποτύπωμά της στην εικόνα της νεότερης γενιάς για την ιστορία.

Το παρόν βιβλίο, το οποίο προέκυψε από τη διατριβή μου, ήταν η πρώτη μου δημοσίευση για τη σύγχρονη ελληνική ιστορία, την οποία ακολούθησαν πολλές άλλες. Σε αυτές συμπεριλαμβάνονται επίσης τα άρθρα μου στο περιοδικό ΑΝΤΙ που εξέδιδε ο φίλος μου Χρήστος Παπουτσαάκης σχετικά με αμφιλεγόμενα ιστορικά θέματα. Στο βιβλίο αυτό παρουσιάζονται για πρώτη φορά στην ελληνική γλώσσα μερικά από τα σημαντικότερα κείμενά μου για τη σύγχρονη ελληνική ιστορία. Τα κείμενα αυτά παρουσιάζουν καθαρά τις κατευθύνσεις προς τις οποίες εξα-

πλώθηκε το πεδίο της έρευνάς μου. Από ένα διάστημα μεγαλύτερο από είκοσι χρόνια έχει προστεθεί και η σύγχρονη ιστορία της Κύπρου. Με αφετηρία την εγγύτερη γνώση της ελληνικής πολιτικής σκέψης θεωρούσα καθήκον μου, σαν ένα είδος διερμηνέα, να φέρω πιο κοντά στους γερμανούς και έλληνες αναγνώστες μου τη διαφορετική πολιτική κουλτούρα της Ελλάδας, κάτι το οποίο φυσικά σήμαινε επίσης την πολιτική δέσμευση. Συγχρόνως προσπάθησα να είμαι όσο το δυνατόν πιο αντικειμενικός και να μείνω αμέτοχος στις πολιτικές αντιπαράθεσεις των κομμάτων στην Ελλάδα.

Αυτή η στάση εκτιμήθηκε επίσης από τους έλληνες αναγνώστες. Το πόσο μεγάλο είναι το ενδιαφέρον των ελλήνων αναγνωστών για τα βιβλία μου δείχνει το γεγονός ότι ως σήμερα έχουν μεταφραστεί πέντε βιβλία μου στα ελληνικά και μεταφράζεται άλλο ένα τώρα. Με την ευκαιρία αυτή θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους έλληνες αναγνώστες μου για την εμπιστοσύνη και το σταθερό τους ενδιαφέρον για το έργο μου. Αποτελεί μία θετική αντίδραση η οποία, ως συγγραφέα, μου δίνει το κίνητρο να παραμείνω παραγωγικός.

Ρούπελ:

Μύθος και πραγματικότητα

Όταν στις αρχές Φεβρουαρίου του 2002 κοίταζα μέσα από το παράθυρο ενός Airbus της Cyprus Airlines από 10.000 πόδια την πεντακάθαρη θέα στο στενό πέρασμα ανάμεσα στα βουνά του Στρυμόνα (βουλγ. Στρούμα) στην ελληνοβουλγαρική μεθόριο, έβλεπα για άλλη μια φορά καθαρά τη στρατηγική σημασία αυτής της στενωπού. Δεξιά της φαίνονταν τα υψώματα του ορεινού όγκου της Βροντούς να απλώνονται στο βάθος προς τα ανατολικά. Αριστερά από τη στενή δίοδο υψώνεται η απόκρημνη οροσειρά του Μπέλες με ύψος μέχρι 2.000 μ., και μπροστά της βρίσκεται η λίμνη Κερκίνη, με άφθονα νερά από τις βροχές του χειμώνα και τα χιόνια που έλιωσαν. Οι απότομες βουνοπλαγιές στα αριστερά κρατάνε ακόμα χιόνια από το χειμώνα στη βόρεια πλευρά, ενώ στις πελώριες βουνοπλαγιές στα ανατολικά φαινόταν ακόμα ένα συμπαγές στρώμα χιονιού. Ερχόμενοι από τα βόρεια βλέπουμε την ασημένια κορδέλα του

Στρυμόνα να ελίσσεται σε μαιάνδρους μέσα από το πέραςμα, το οποίο δημιουργεί ένα ρήγμα στο φυσικό προστατευτικό τείχος της Ελλάδας απέναντι στις απειλές από την περιοχή της Βουλγαρίας. Μερικά λεπτά πτήσης αργότερα φαίνεται ο δρόμος που διασχίζει την κοιλάδα του ποταμού Στρουμέονιτσα και με κατεύθυνση προς τα δυτικά οδηγεί από το Πέτριτς στην κοιλάδα του Αξιού (Βαρδάρης), η οποία ήταν το πιθανότερο σημείο εισβολής σε περίπτωση επίθεσης εναντίον της Ελλάδας. Ήταν μία θαυμάσια, ειρηνική εικόνα μέσα στο αστραφτερό φως λίγες μέρες πριν την άνοιξη.

Μπορούσε βέβαια να αναγνωρίσει κανείς από τον αέρα τη στρατηγική σημασία της κοιλάδας του Στρυμόνα, αλλά από τα 10.000 πόδια δεν έβλεπε κανείς ότι αυτά τα βουνά της Μακεδονίας ήταν «θωρακισμένα» ('gepanzert'), σύμφωνα με τη διατύπωση ενός Γερμανού ιστορικού πριν από χρόνια¹, και δεν φανταζόταν ότι, πριν 61 χρόνια, υπήρξαν το θέατρο της στρατιωτικής αναμέτρησης ανάμεσα σε Έλληνες και Γερμανούς στρατιώτες.

Το «Panzer» της μακεδονικής μεθοριακής οροσειράς ήταν μία οχυρωματική γραμμή, που άρχιζε στα δυτικά της τριεθνούς μεθορίου μεταξύ Ελλάδας, Γιουγκοσλαβίας και Βουλγαρίας, έφτανε ως την κοιλάδα του Νέστου και τον ακολουθούσε προς τα νοτιοδυτικά. Επειδή η Ελλάδα την εποχή του Β' Παγκόσμιου Πολέμου ήταν σύμμαχος της Γιουγκοσλαβίας, υπήρχε μόνο η απειλή της αναθεωρητικής –μετά τη συνθήκη του Νεϊγύ–

1. Alex Buchner, "Die berühmten gepanzerten Berge Mazedoniens. Die 6. Gebirgsdivision am 6 April 1941 die griechische Metaxas-Linie". *Die gebirgstruppe*, 13:2 (1964)

Βουλγαρίας, και με βάση αυτό το σκεπτικό είχε σχεδιαστεί η οχυρωματική γραμμή².

Πάνω από όλα εξυπηρετούσε στην αποκοπή της οδικής επικοινωνίας με τη Βουλγαρία. Στη Θράκη υπήρχαν στενοί δρόμοι μόνο στον Εχίνο και τη Νυμφαία μέσα από τα βουνά, οι οποίοι ελέγχονταν από οχυρές θέσεις. Η Μακεδονία απειλούνταν από τη Βουλγαρία με δύο τρόπους: μέσω ενός ορεινού στενού δρόμου από το Γκότσε Ντελτσέβ προς την Εξοχή, που αποκλειόταν από τα οχυρά στο Κάτω Νευροκόπι, και μέσω ενός μεγάλου δρόμου από τη Σόφια προς τις Σέρρες κατά μήκος του Στρυμόνα.

Η νευραλγική θέση ήταν το στενό πέρασμα του Στρυμόνα μέσα από τα βουνά, το οποίο στη σχετική βιβλιογραφία αναφέρεται και ως η διάβαση του Στρυμόνα. Έχει μήκος περίπου 11 κιλ. και, στο κρίσιμο σημείο, πλάτος περίπου 500 μ. Τη δεξιά όχθη του ποταμού ακολουθεί παράλληλα η σιδηροδρομική γραμμή και την αριστερή ο δρόμος. Αν ο αντίπαλος κατάφερε να διασχίσει το πέρασμα, η Ελλάδα θα έχανε ολόκληρη τη Μακεδονία λόγω του περιορισμένου στρατηγικού της βάθους. Γι' αυτό έπρεπε πάση θυσία να εμποδιστεί η διάβαση του αντιπάλου από αυτό το σημείο.

Αυτό το γνώριζαν καλά οι σχεδιαστές της ελληνικής άμυνας και είχαν φροντίσει να γεμίσουν το στενό και τις διπλανές βουνοπλαγιές και τα ψηλότερα υψώματα αριστερά και δεξιά με καταφύγια και οχυρώματα με τέτοιο τρόπο, ώστε η κατά μέτωπο προσβολή της διόδου είτε θα αποκρουόταν με αμυντικά πυ-

2. Σχετικά Heinz A. Richter, Griechenland im Zweiten Weltkrieg, August 1936-August 1941 (Bodenheim: Syndikat, 1997), σ. 334.

ρά είτε θα επιτυχανόταν με τεράστιες απώλειες και μόνο. Τα ελληνικά οχυρωματικά έργα δεν ήταν, βέβαια, επιτεύγματα της τεχνικής, όπως τα αντίστοιχά τους στη γαλλική γραμμή Μαζινό. Παραδείγματος χάριν, σπανίως είχαν περιστρεφόμενους πύργους πολυβόλων, αλλά εκμεταλλεύονταν με τον καλύτερο τρόπο το έδαφος και, καθώς ήταν χτισμένα μέσα στον φυσικό βράχο, ήταν σχεδόν απρόσβλητα από εναέριες επιθέσεις. Πολυβολεία από μπετόν που καλύπτονταν από τις δύο πλευρές, ναρκοπέδια και φράχτες με συρματόπλεγμα σε κλιμακωτή διάταξη δυσκόλευαν τον επιτιθέμενο να πλησιάσει στα κυρίως οχυρά.

Η βαριά οχύρωση σταματούσε σε κάποια απόσταση πιο δυτικά. Επειδή τα σύνορα ακολουθούσαν σχεδόν παράλληλα τη συνοριακή γραμμή, ήταν σαφές πως δεν ήταν δυνατή η αποτελεσματική υπεράσπισή τους. Γι' αυτό το λόγο η ελληνική πλευρά είχε κατασκευάσει εκεί μόνο μερικές βάσεις, που εξυπηρετούσαν κυρίως ως παρατηρητήρια. Μία πρώτη σοβαρή αμυντική γραμμή βρισκόταν σε ένα είδος υψιπέδου σε ύψος 1.500 μ. στη νότια πλευρά της οροσειράς του Μπέλες, περίπου 1 χιλ. μακριά από τα σύνορα. Επειδή και αυτή η οχυρή θέση στην ενδοχώρα δεν θα κρατούσε πολύ, η πραγματική αμυντική γραμμή είχε τοποθετηθεί πέρα από την κοιλάδα, την οποία διέσχιζε η σιδηροδρομική γραμμή, στην επονομαζόμενη οροσειρά Κρούσια (Κρούσια Μπαλκάν ή Καρά Νταγ). Η οχύρωση αυτή στα αριστερά έφτανε στη λίμνη Δοϊράνη και στη συνέχεια κινούνταν προς τα ανατολικά κατά μήκος της λίμνης Κερκίνης σε υψόμετρο περίπου 700 μ. Ούτε η οχυρή θέση στην ενδοχώρα ούτε η θέση-Κρούσια ήταν ανεπτυγμένες αμυντικές γραμμές. Προφανώς από ελληνικής πλευράς βασιζόνταν στο ότι η από-

κρημνη οροσειρά του Μπέλες σχημάτιζε ένα τόσο ογκώδες φυσικό εμπόδιο, ώστε αποκλειόταν η επίθεση και η εισβολή μιας μεγάλης στρατιωτικής ομάδας από αυτό το σημείο.

Στη θέση Κρούσια σε περίπτωση πολέμου είχαν οριστεί θέσεις του πυροβολικού, το οποίο θα εξαπέλυε από ψηλά πυρά με πλάγια διεύθυνση εναντίον των επιτιθέμενων. Με την προϋπόθεση ότι θα υπήρχαν διαθέσιμες επαρκείς εφεδρείες, που θα υπερασπιζόνταν αποτελεσματικά τις οροσειρές Μπέλες και Κρούσια, ακόμη και αν δεν ήταν σε θέση να εξαπολύσουν αντεπίθεση, οι αμυνόμενοι είχαν μεγάλες πιθανότητες να υπερασπιστούν αποτελεσματικά τη Μακεδονία, τουλάχιστον εναντίον του αντιπάλου για την απόκρουση του οποίου είχαν κατασκευαστεί τα οχυρωματικά έργα: του βουλγαρικού στρατού.

Το γνωστότερο οχυρό ήταν το οχυρό Ρούπελ, το οποίο βρισκόταν σε ένα κρίσιμο σημείο, πάνω σε ένα ύψωμα, πριν την κυρίως οροσειρά στην αριστερή όχθη του Στρυμόνα. Όταν το Μάρτιο 1941 ο αρχηγός της βρετανικής στρατιωτικής αποστολής στην Ελλάδα, στρατηγός Χάιγουντ επισκέφτηκε τα οχυρά της Μακεδονίας, εντυπωσιάστηκε από το ηθικό των αμυνομένων: *«Μου έκανε μεγάλη εντύπωση το υψηλό ηθικό όλων των αξιωματικών και των ανδρών που είδα σε αυτήν την περιοχή... Ο διοικητής του αμυντικού οχυρού Ρούπελ... είπε ότι διέθετε τρόφιμα για ένα μήνα και ότι θα μπορούσε να αντέξει άλλο ένα δεκαπενθήμερο όταν θα τελείωναν. Η διάθεση είναι περήφνη, αλλά οι διοικητές θα συνειδητοποιήσουν τις ελλείψεις τους σε αντιαρματικά και αντιαεροπορικά πυροβόλα, και πάνω από όλα, σε εφεδρείες. Θα καταλάβουν πως, αν διατηρήσουν τη γραμμή σε τόσο μικρό βάθος, όσο έχει σήμερα, οι αντίπαλοι μπορούν να τη διαπεράσουν στα κενά ανάμεσα στα οχυρά, και*

ότι θα ήταν καλύτερο να επιχειρήσουν να αποσυρθούν και να προσπαθήσουν να ακολουθήσουν παρελκυστική τακτική...»³.

Με άλλα λόγια: οι διοικητές του Τμήματος Στρατιάς Ανατολικής Μακεδονίας (ΤΣΑΜ) αναγνώριζαν ακριβώς τις αδυναμίες τής θέσης τους. Ο επικεφαλής της ΤΣΑΜ, στρατηγός Μπακόπουλος, ανέμενε την κύρια επίθεση ορεινών καταδρομών από την οροσειρά του Μπέλες, και μονάδων αρμάτων μάχης κατά μήκος της κοιλάδας του Στρυμόνα. Επιπλέον, υπέθετε πως ο εχθρός θα προωθούνταν μέσω του περάσματος Κοστούρινο στην κοιλάδα του Βαρδάρη, το οποίο θα σήμαινε την υπερφαλάγγιση ολόκληρης της μεθορίου. Αυτή η επίθεση θα γινόταν βέβαια μέσω του γιουγκοσλαβικού εδάφους, αλλά οι Γερμανοί δεν θα έδιναν ιδιαίτερη σημασία σε αυτό⁴. Με δεδομένη την κατάσταση αυτή, ο Μπακόπουλος είχε προτείνει στον αρχηγό του (τον Παπάγο) να αποσυρθούν τα στρατεύματα από τη Μακεδονία στη θέση του Αλιάκμονα, στην οποία μπορούσαν να προβάλουν ισχυρή άμυνα. Ο Παπάγος αρνήθηκε εκνευρισμένος (όπ. π., 319). Στα τέλη Μαρτίου, ο Μπακόπουλος επανέλαβε την προσπάθεια. Μαζί με τον διοικητή Τμήματος Στρατιάς Κεντρικής Μακεδονίας (ΤΣΚΜ), Ιωάννη Κωτούλα, οποίος διοικούσε τα ελληνικά στρατεύματα στη θέση του Αλιάκμονα, πέταξε στην Αθήνα για να μιλήσει αυτοπροσώπως με τον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Στρατού. Και πάλι ο Παπάγος αρνήθηκε την πρόταση υποχώρησης. Οργισμένος ο Μπακόπουλος

3. Great Britain-Cabinet Office, Cabinet History Series, Principle War Telegrams and Memoranda 1940-1943, Middle East, I, (Nendeln, Liechtenstein: KTO-Pressm 1976), Hist. (B) 2, Nr. 126, σ. 67 κ. επ.

4. Richter, όπ. π., σ. 321.

πίστευε ότι η περαιτέρω παραμονή των στρατευμάτων στη γραμμή Μεταξά σήμαινε ότι ήταν καταδικασμένοι σε αιχμαλωσία. Γι' αυτό είπε στον Παπάγο ότι δεν προσδοκούσε από το Τμήμα Στρατιάς Ανατολικής Μακεδονίας να επιδείξει άριστες στρατιωτικές επιδόσεις, αλλά να τιμήσει τα όπλα της πατρίδας του⁵. Επρόκειτο για την ίδια στάση όπως στην αρχή του πολέμου, όταν ο διοικητής της 8ης (ηπειρωτικής) μεραρχίας Κατσιμήτρος είχε λάβει μία ανάλογη διαταγή. Αυτό σήμαινε ότι ο αρχηγός των ενόπλων δυνάμεων στην Αθήνα έστειλε τον Μπακόπουλο και τους άνδρες του σε έναν μάταιο πόλεμο. Ο Λεωνίδας και οι Σπαρτιάτες του γνώριζαν βέβαια ότι θα έπεφταν στη μάχη, γνώριζαν όμως, επίσης, ότι κάλυπταν την υποχώρηση του αθηναϊκού στόλου, συνεπώς εκτελούσαν μία στρατιωτική αποστολή.

Οι σκέψεις του Μπακόπουλου ήταν από κάθε άποψη ορθές. Το Επιτελείο Ανώτατης Διοίκησης 12 (Armeeoberkommando, ΑΟΚ) που προέλαυε στη Βουλγαρία ακολουθούσε το εξής σχέδιο: Το Ορεινό Σώμα στρατού XVII που αποτελούνταν από την 5η και 6η ορεινή μεραρχία, καθώς και το 125ο σύνταγμα πεζικού θα άνοιγαν το στενό πέρασμα του Στρυμόνα. Η 6η ορεινή μεραρχία (Schoerner) θα περνούσε το Μπέλες από τα δυτικά και θα προέλαυε ως τη σιδηροδρομική γραμμή που ξεκινούσε από αυτό το σημείο και κατέληγε προς τα βόρεια στη Ροδόπολη. Η 5η ορεινή μεραρχία (Ringel) μέσω της οχυρωματικής ζώνης στη δυτική πλευρά του στενού του Στρυμόνα θα είχε αποστολή να περάσει την οροσειρά του Μπέλες και, μαζί με τμήματα της 6ης ορεινής μεραρχίας, να επιτεθεί στο στενό από

5. Στο ίδιο, σ. 150, 321.

τα νώτα. Το ενισχυμένο ανεξάρτητο σύνταγμα πεζικού 125 θα έκανε κατά μέτωπο επίθεση στη διάβαση και θα εξουδετέρωνε τα οχυρά στα αριστερά και δεξιά, Ρούπελ και Παλιουριώνες. Επιπλέον, προβλεπόταν ότι η 72η μεραρχία πεζικού στην αριστερή πτέρυγα θα διασπούσε τις γραμμές του αντιπάλου και θα προωθούνταν μέσω του Νευροκοπίου στις Σέρρες.

Αυτή ήταν μία από τις δύο «δοκιμασμένες» μεθόδους, οι οποίες αναπτύχθηκαν στη διάσπαση της γραμμής Μαζινό το 1940. Η πρώτη, η προέλαση μέσω παρακαμπτηρίων οδών με μονάδες τεθωρακισμένων και η πλευρική επίθεση και κατάληψη των οχυρών από τα νώτα, ήταν ανεφάρμοστη λόγω των τοπογραφικών δεδομένων σε αυτή την περίπτωση. Η δεύτερη, η διείσδυση ειδικών μονάδων από το ασθενέστερο σημείο και στη συνέχεια η επίθεση από τα νώτα, ήταν οπωσδήποτε σωστή, αλλά ο λόγος που σχεδιάστηκε η κατά μέτωπο επίθεση στη στενή διάβαση είναι πέραν κάθε λογικής.

Ωστόσο, στις 27 Μαρτίου συνέβη ένα γεγονός που ακρήστευσε τον μέχρι τότε σχεδιασμό των Γερμανών. Ένα φιλοβρετανικό πραξικόπημα στο Βελιγράδι είχε αποτέλεσμα την αλλαγή στρατοπέδου της Γιουγκοσλαβίας και την εντολή του Χίτλερ να επιτεθεί και στη Γιουγκοσλαβία. Με την οδηγία αρ. 125 του Φύρερ της ίδιας ημέρας η 18η στρατιά διατάχθηκε ρητώς να επιτεθεί στη γραμμή Μεταξά μέσω Γιουγκοσλαβίας⁶. Τα στρατεύματα που υπάγονταν στο Επιτελείο Ανώτατης Διοίκησης 12, και τα οποία στάθμευαν στη Βουλγαρία, ανασυντάχθηκαν. Έτσι, δημιουργήθηκε η 2η τεθωρακισμένη μεραρχία στην κοιλάδα του Στρουμέσιτσα. Η μεραρχία αυτή έπρεπε να φτά-

6. Στο ίδιο, σ. 296.

σει στη Γιουγκοσλαβία μέσω της κοιλάδας, να στραφεί ανατολικά και να ενωθεί με την 6η μεραρχία κατά μήκος της λίμνης Κερκίνης και να προελάσει στη Θεσσαλονίκη. Αυτή ήταν μία τυπική επιχείρηση κατάληψης που σίγουρα θα οδηγούσε σε στρατιωτική επιτυχία.

Έτσι, η επίθεση της 5ης ορεινής μεραρχίας και του 125ου συντάγματος ήταν για την ακρίβεια περιττή, όταν άρχισε η γερμανική επίθεση στις 5 Απριλίου. Όμως, παρά τις νέες προοπτικές, οι διοικητές του 18ου ορεινού σώματος έμειναν σταθεροί στο σχέδιό τους. Δεν γνωρίζουμε αν αυτό δήλωνε έλλειψη ευελιξίας, αν εμπλέκονταν ζητήματα κύρους ή αν επηρέασε ο χαρακτήρας των διοικητών. Υπάρχουν, όμως, ενδείξεις ότι έπαιξαν κάποιο ρόλο η υπερβολική αυτοπεποίθηση, η ισχυρογνωμοσύνη, η τόλμη, η αλαζονεία και ο ανταγωνισμός ανάμεσα στα διαφορετικά σώματα στρατού, ακόμα μάλιστα και οι αντιπαλότητες ανάμεσα στις πατριωτικές ενώσεις. Το αποτέλεσμα ήταν οι αδικαιολόγητα μεγάλες απώλειες⁷.

Οι καθ' εαυτό συγκρούσεις έχουν περιγραφεί και από τις δύο πλευρές, οπότε εδώ μπορούμε να περιοριστούμε στα ουσιαστι-

7. Η σοβαρή παρουσίαση αυτών των συγκρούσεων από τον Buchner αναφέρει 480 νεκρούς, 1.750 τραυματίες και 70 αγνοούμενους. Alex Buchner, *Der deutsche Griechenlandfeldzug. Operationen des 12. Armee 1941* (Heidelberg: Vowinckel, 1957), p. 218. Βλ. επίσης Detlef Vogel, "Das Eingreifen Deutschlands auf dem Balkan", στο: *Militärgeschichtliches Forschungsamt* (ed.), *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg, III, Der Mittelmeerraum und Suedeuropa* (Stuttgart: DVA, 1984), σ. 462. Τα στοιχεία που δίνει ο Παπάγος (15.000) είναι εντελώς υπερβολικά. Αλέξανδρος Παπάγος, *Η μάχη της Ελλάδος 1940-1941*, Αθήνα, εκδ. Άλφα, 1949, σ. 358.

κά γεγονόςτα. Η 6η ορεινή μεραρχία πέτυχε τους στόχους της την πρώτη μέρα. Η 5η ορεινή μεραρχία χρειάστηκε να δώσει σκληρές μάχες, γιατί συνάντησε τη γενναία αντίσταση των οχυρών, αλλά στις 8 Απριλίου κατόρθωσε να διασπάσει την αμυντική γραμμή. Έτσι οι τρεις αμαξιτοί δρόμοι πέρασαν στον έλεγχο των ορεινών στρατιωτικών ομάδων και αυτό έδωσε στο πεζικό τη δυνατότητα να μετακινηθεί. Αντίθετα, η μετωπική επίθεση εναντίον της ίδιας της διάβασης περιορίστηκε στη μερική κατάληψη ορισμένων θέσεων στο μέτωπο. Τα οχυρά Ρούπελ και Παλιουριώνες καθώς και το Καρατάς αντιστέκονταν με επιτυχία.

Αμέσως μετά τη συνθηκολόγηση του Τμήματος Στρατιάς Ανατολικής Μακεδονίας την 9η Απριλίου, τα οχυρά Παλιουριώνες, Ρούπελ, Καρατάς σταμάτησαν την ηρωική τους αντίσταση. Η πολεμική τους ισχύς είχε διατηρηθεί ακέραιη και το ηθικό των ανδρών ακλόνητο. Η πολεμική τους τακτική αποδείχτηκε διττή: αφενός η κατά μέτωπο διάβαση του στενού –εάν συνέβαινε– με την επίθεση εναντίον αυτών των ισχυρά οχυρωμένων θέσεων που προέβαλαν σθεναρή αντίσταση να μην ήταν δυνατόν να επιτευχθεί παρά μόνο με μεγάλες απώλειες. Οι δυνάμεις του 125ου συντάγματος υστερούσαν πολύ στην περίπτωση μιας κατά μέτωπο διείσδυσης μέσω του στενού του Ρούπελ. Η επιτυχία των αμυνομένων έδειξε ότι ο εμπνευστής των οχυρώσεων στο στενό το Στρυμόνα είχε τοποθετήσει ορθά τα οχυρά από πλευράς τακτικής: η δυνατότητα της εκατέρωθεν κάλυψης των οχυρών με πυρά τα καθιστούσε εξαιρετικά αποτελεσματικά. Επίσης αποδείχτηκε πως οι τυχόν διεισδύσεις από την πλευρά των επιτιθεμένων ήταν ήσσονος σημασίας, αν οι αμυνομένοι είχαν τη βούληση να επιμείνουν στην άμυνα και διέθεταν επαρκείς εφεδρείες για να πο-

λεμίσουν στα σημεία της εισβολής⁸. Όμως όλοι αυτοί οι παράγοντες έχουν μικρή αξία, αν, όπως και σε αυτή την περίπτωση, μπορούσε να παρακαμφθεί η θέση και να περικυκλωθεί.

Οι μάχες για την κατάληψη των οχυρών της Μακεδονίας περιορίστηκαν στην ελληνική βιβλιογραφία στο οχυρό Ρούπελ και μετατράπηκαν σε μύθο⁹. Επίσης το 1990 η επίθεση του 125ου συντάγματος υπερτιμήθηκε¹⁰ ως η κύρια επίθεση στη γραμμή Μεταξά. Στην ξενάγηση του επισκέπτη (στρατιωτικού) του οχυρού του Ρούπελ, στο υψηλότερο σημείο του, στο λόφο του προφήτη Ηλία, το Ρούπελ παρουσιάζεται ως απόρητο οχυρό (impregnable fortress)¹¹.

Ωστόσο η μυθοποίηση του Ρούπελ δεν έχει μεγάλη σημασία, διότι η γενναιότητα των υπερασπιστών όλων των οχυρών ήταν αυτή που ενέπνευσε το βαθύ σεβασμό στους συνηθισμένους στη νίκη επιτιθέμενους και, τελικά, είχε αποτέλεσμα να μην αιχμαλωτιστεί ο ελληνικός στρατός μετά τη συνθηκολόγηση, αλλά να επιτραπεί στους πολεμιστές να επιστρέψουν στα σπίτια τους. Η στρατιωτική αβροφροσύνη κατά τη συνθηκολόγηση έδειξε ότι οι μάχες για την υπεράσπιση της γραμμής Μεταξά ήταν οι τελευταίες έντιμες και τιμημένες μάχες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, διότι ήδη από την κατάληψη της Κρήτης κατέληξαν σε αγριότητες, οι οποίες στην επιχείρηση Μπαρμπάροσα ήταν πλέον η συνήθης πρακτική.

8. Στο ίδιο, σ. 65 κ.επ.

9. Χρήστος Ζαλοκώστας, Ρούπελ, Αθήνα, Εστία, 1945.

10. Άγγελος Τερζάκης, Η ελληνική Εποποιία 1940-1941, Αθήνα, Γενικό Επιτελείο Στρατού, σ. 157.

11. Το ίδιο και στα επίσημα στρατιωτικά έγγραφα στο οχυρό του Ρούπελ.